

УДК 338.43

О. І. Дребот,

к. е. н., старший науковий співробітник,

Інститут агроекології і природокористування НААН

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛІСОВОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розглянуто сучасний стан лісового сектора економіки України та обґрунтовано пріоритетні напрями забезпечення його економічних, екологічних і соціальних функцій на засадах сталого розвитку.

The paper considers the current state of the forest sector of Ukraine and reasonable priorities of its economic, ecological and social functions on the principles of sustainable development.

Ключові слова: лісовий сектор економіки, сталий розвиток, функції, напрями.

Key words: forest sector, sustainable development, functions, lines.

ВСТУП

Розбудова економічного простору лісового комплексу передбачає раціональне використання лісоресурсного потенціалу, відповідне комплексування, оптимізацію зв'язків, а також урахування природних переваг і обмежень. На цій основі створюється та компонента економічного простору (лісовий сектор економіки), що формує вихідну спеціалізацію, відповідні територіальні межі, специфічні ознаки всієї системи того чи іншого сегмента економічного простору. За таких умов досягнення балансу економічних, екологічних та соціальних параметрів лісогосподарювання обумовлює нові вимоги до розвитку лісового сектора економіки.

Істотна зміна ідеології у сфері управління лісокористуванням зумовлена стратегічно важливим еколого-економічним та соціальним значенням лісових ресурсів, їх багатофункціональністю та міжгалузевим характером використання ресурсного та екологічного потенціалу лісів, а також зростаючими потребами суспільства в екологічно безпечному та чистому навколишньому природному середовищі. Тому за невирішеності багатьох основних питань макроекономічного характеру, які створюють відповідне економічне і правове середовище для функціонування управлінських структур у ринкових умовах, заходи державної політики повинні мати визначальний характер. Таке положення зумовлене об'єктивними закономірностями функціонування специфічної галузі, якою є лісове господарство, і її складним економічним становищем.

Теоретичною базою дослідження та сформованих висновків стали праці таких вітчизняних та зарубіжних учених з питань сталого розвитку: Т.П. Галушкіної, Б.М. Данилишина, С.І. Дорогунцова, В.М. Трегобчука, С.К. Харічкова, М.А. Хвесика, Є.В. Хлобистова, О.М. Царенка та інших. У їх дослідженнях висвітлено питання щодо сталого розвитку галузей економіки, впровадження сучасних механізмів та інструментів забезпечення еколого-економічної безпеки країни. Дослідження проблем управління раціональним природокористуванням, удосконалення організаційно-економічних засад управління лісовим сектором економіки знайшли своє відображення в наукових працях таких вчених, як Г.В. Бондарука, Я.В. Ковалюк, С.І. Лебедевич, Є.В. Мішеніна, І.П. Соловій, О.І. Фурдичка, І.Є. Ярової та ін.

Проте, низка питань, пов'язаних з використанням і відтворенням лісоресурсного потенціалу, формуванням системи сталого розвитку лісового сектора економіки, досі належно не висвітлені в наукових працях.

Лісовий сектор економіки є важливою частиною економіки країни, що забезпечує задоволення потреб у продуктах, послугах і корисних властивостях лісу, зберігаючи й підтримуючи життєдіяльність і відтворення населення країни, сприяє зайнятості значної частини населення. Своєрідність лісового сектора зумовлюється його багатофункціональним характером. Варто виділити п'ять найважливіших функцій лісового сектора: економічну, соціальну, екологічну, інноваційну й інформаційну.

Економічна функція включає виробництво лісових товарів для задоволення потреб населення, використання виробничих ресурсів з інших галузей й частку в розвитку міжгалузевих зв'язків, функціонування лісових ринків, залучення й використання інвестицій тощо. Варто також врахувати, що лісовий сектор є багатоукладним за своїм характером: тут функціонують і взаємодіють державні й приватні, великі й середні підприємства, особисті господарства, кооперативи, малі підприємства.

Соціальна функція пов'язана із забезпеченням населення країни якісними лісовими товарами, послугами й корисними властивостями лісу, що сприяє зміцненню здоров'я й збільшенню тривалості життя, з поліпшенням умов життя населення, зі створенням соціальної інфраструктури, — культуурою, трудовою зайнятістю й дозвіллям жителів лісових селищ.

Екологічна функція визначається використанням у лісопромисловому виробництві природних лісових ресурсів, об'єктів рослинного й тваринного світу. Лісовий сектор залежить не тільки від якості лісосировинних ресурсів, їхнього місця розташування, але й від погоднокліматичних умов. Це зумовлює сезонні й регіональні коливання продуктивності лісів, обсягів виробництва й реалізації продукції. Тому забезпечення оптимальної екологічної рівноваги на лісових територіях, збереження й розвиток лісового ландшафту й екологічної системи лісів — завдання всього складового лісового сектора економіки України.

Інноваційна функція відображає споживання й можливості використання високопродуктивних ресурсозберігаючих й екологічно безпечних технологій у процесі глибокої переробки деревини, інноваційних засобів захисту лісового фонду від хвороб і шкідників, а також інноваційних досягнень для сільськогосподарських цілей й науково-технічного прогресу суспільства. У сфері переробки лісосировинних ресурсів також використовуються біотехнології, що забезпечують зберігання і високу якість продукції. Останніми десятиліттями в багатьох країнах освоюються інноваційні технології виробництва біопалива з деревної сировини.

Інформаційна функція характеризується тим, що лісовий сектор у ході виконання перерахованих вище функцій породжує (генерує, передає) інформацію в інші сектори й галузі, а також одержує, переробляє й використовує більші потоки інформації. Від своєчасності її одержання й передачі, від її вірогідності залежать якість управлінських рішень і виконання всіх функцій лісового сектора.

Таким чином, така багатофункціональність зумовлює специфіку всього лісового сектора в структурі народного господарства. Своєю чергою, ця специфіка відтворюється в методології аналізу, прогнозування, планування й програмування

розвитку лісового сектора, у виборі найефективніших для цього методів.

Усі сфери й галузі лісового сектора економічно й технологічно пов'язані між собою на основі вирощування й охорони лісів, заготівлі деревної й недеревної сировини і його наступного використання для обробки з метою одержання максимального доходу й податкових виплат від реалізації продуктів, послуг і корисних властивостей лісу [1, с. 168].

Основними структурними одиницями лісового сектора є лісове господарство й лісопромисловий комплекс (ЛПК). Всі сегменти, галузі, підгалузеві виробництва в лісовому секторі технологічно й економічно пов'язані й впливають на діяльність один одного.

Серед головних чинників, що впливають на розвиток лісового сектора економіки України, є обсяг і якість лісових ресурсів. Лісовий фонд країни, перебуваючи у державній власності, є одним з найважливіших чинників виробництва поряд з іншими — працею й капіталом. Від характеру використання лісового фонду залежить рівень соціально-економічного, культурного й духовного розвитку суспільства, а також стан навколишнього природного середовища.

Раціональне розміщення галузей лісового сектора економіки та розвиток сфери послуг потребують комплексного підходу до відтворення лісових ресурсів, ефективного використання різноманіття лісопродукції і корисностей лісу. Останнє зумовлюється потенційними можливостями лісоресурсного потенціалу — наявністю необхідної кількості лісових насаджень різного породного складу, вікової структури та оптимального просторового їх розміщення.

За даними державного обліку лісів, станом на 2010 рік, площа земель лісового фонду в Україні становить 10,8 млн га, в т. ч. вкритих лісовою рослинністю — 9,4 млн га. Таким чином, лісистість (частка вкритих лісовою рослинністю земель у загальній площі території країни) становить 15,6 %. Цей показник нижчий, ніж у багатьох країнах Європи. До того ж він значно різниться в регіональному розрізі (табл. 1). Для забезпечення належних екологічних стандартів території лісистість потрібно довести до рівня 21—22 % завдяки залісенню невикористовуваних угідь та низькопродуктивних земель, насамперед у малолісних регіонах.

У структурі лісопромислового комплексу найбільшу вагу має виробництво целюлози, деревної маси, паперу, картону й виробів. У табл. 1 представлено результати діяльності деревопереробної і целюлозно-паперової галузей за 2003—2010 роки [3, с. 1639].

У цілому, на основі аналізу діяльності лісових господарств, секторів оброблення деревини та виробництва виробів з деревини, виробництва меблів, продукції деревопереробної і целюлозно-паперової галузей можна стверджувати, що од-

Таблиця 1. Основні показники лісоресурсного потенціалу України

Регіон/область	Лісистість, %	Землі лісового фонду, тис. га		Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства, тис. грн.	Заготівля ліквідної деревини, – всього, тис. м ³	Наявність пожегозахисних лісосмуг, тис. га
		всього	вкриті лісом			
Україна	15,6	10782	9400	4097696,6	16145,6	447,3
АР Крим	10,6	331	276	37169,5	59,3	23,8
Вінницька	12,8	363	340	160273,5	667,3	17,5
Волинська	30,9	697	622	211112,9	976,7	0,2
Дніпропетровська	5,2	199	165	30846,4	44,6	42,6
Донецька	6,7	213	179	39882,2	81,2	31,9
Житомирська	32,6	1089	968	616306,2	2444,1	4,7
Закарпатська	50,8	694	648	199216,2	1003,7	0,2
Запорізька	3,9	122	105	23008,0	28,0	52,5
Івано-Франківська	40,9	626	569	215968,0	923,2	–
Київська	20,4	746	572	320277,4	1274,7	13,0
Кіровоградська	6,2	168	153	46409,9	182,8	27,9
Луганська	10,7	340	287	85286,3	230,3	30,2
Львівська	28,5	690	623	287411,4	1106,8	0,1
Миколаївська	3,7	127	91	30767,5	33,9	34,3
Одеська	5,7	260	191	42693,5	77,1	49,8
Полтавська	8,5	271	244	101700,7	367,1	19,8
Рівненська	36,5	846	732	401600,2	1409,5	0,1
Сумська	17,4	445	416	271021,9	962,2	13,3
Тернопільська	13,1	196	181	64528,1	247,2	1,2
Харківська	12,1	419	382	100373,7	421,4	26,1
Херсонська	4,6	265	131	43339,3	127,0	29,0
Хмельницька	12,5	286	259	155878,6	576,1	4,3
Черкаська	15,2	345	317	142624,0	608,0	14,0
Чернівецька	29,2	258	237	199868,9	899,9	–
Чернігівська	20,3	713	649	243702,9	1237,9	–

Джерело: [Дані Державного агентства лісового господарства].

нією з головних причин кризового стану лісового господарства є відсутність у країні діючої довготривалої національної лісової політики. Саме на її основі стає можливим формування стратегічних програм розвитку лісового сектора економіки на державному і регіональному рівнях, вироблення і ухвалення на законодавчому рівні узгоджених між собою нормативно-правових актів у сфері промислової, фінансової, зовнішньоекономічної та інвестиційної політики.

Основою для здійснення практичної діяльності стала Програма розвитку лісогосподарського і лісопромислового комплексів України на період до 2015 року. Це єдина державна Програма, яка передбачала шляхи розвитку лісогосподарського і лісопромислового комплексів в Україні. Вона була "... розроблена з метою досягнення у перспективі забезпечення потреби народного господарства в лісосировинних ресурсах і продукції на деревній основі в основному за рахунок власного виробництва" з доповненням питань целюлозно-паперового виробництва. У подальшому відбулось відхилення від вказаних напрямів у бік лісового і мисливського господарства [4].

До того ж у 2006 році Кабінетом Міністрів України була затверджена і здійснюється нині "Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року", в якій питання розвитку лісового сектора не знайшли відображення, хоча області Карпатського регіону і Полісся цьому найбільше відповідають. У згаданій Стратегії підкреслено:

"Порівняно низький рівень ВВП в Україні пояснюється структурою його утворення. Незважаючи на спад виробництва в агропромисловому комплексі у 2004 році, частка сільського, мисливського та лісового господарства в обсязі ВВП України залишається доволі високою (2004 рік — 11,4 %), тоді як у країнах ЄС близько 2,1 %, у т. ч. у Польщі — 3 %" [5, с. 211].

Як видно, лісове господарство згадується в Стратегії, але тільки в комплексі з сільським господарством. Слід зауважити, що не йдеться й про частку ВВП, яка припадає, власне, на лісове і мисливське господарство.

В іншому нормативно-правовому акті державної ваги — Законі України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" — йдеться: "Повноваження з охорони та відтворення лісів покладені на центральні та місцеві органи виконавчої влади, що призводить до їх дублювання та неефективного використання бюджетних коштів. Система управління в галузі охорони та відтворення лісів не повністю забезпечує багатогалузеве, безперервне і невиснажливе використання ресурсів та лісових екосистем. Необхідно здійснити реформування зазначеної системи із забезпеченням розмежування природоохоронних і господарських функцій" [[6, с. 327]. Такий висновок, певно, має підґрунтя. Адже ще з 1990 року в Україні здійснюється Земельна реформа у зв'язку з переходом економіки країни на ринкові засади. Але із цитованої части-

Таблиця 2. Виробництво основних видів продукції деревопереробної і целюлозно-паперової галузей за 2005—2010 рр.

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Співвідношення 2010 і 2005, %
Деревина, уздовж розпиляна чи розколота, завтовшки понад 6 мм, тис. м ³	2409	2385	2525	2266	1753	1736	72,1
Бруски, планки та фризи для паркетного або дерев'яного покриття підлоги, профільовані, незібрані, з деревини листяних порід, тис. м ³	2338	2306	2735	3997	3367	3634	155,4
Фанера клеєна, тис. м ³	173	164	178	171	109	145	83,8
Плити деревостружкові необроблені, тис. м ³ умовних	1150	1329	1641	1622	1295	1471	127,9
Шпон лущений, тис. м ³	52,7	51,9	57,6	43,8	29,6	38,8	73,6
Шпон струганий, млн м ²	23,8	26,3	37,5	31,9	30,0	32,0	134,5
Вікна, двері, їх рами та пороги, дерев'яні, тис. м ²	2353	3114	3695	3796	2236	2505	106,5
Папір та картон для графічних робіт некрейдовані, тис. т	44,0	47,0	46,4	39,1	29,2	35,3	80,2
Папір побутового та санітарно-гігієнічного призначення, тис. т	111	112	122	125	120	126	113,5
Папір та картон спеціальні некрейдовані; папір сигаретний, не розрізаний за розмірами, тис. т	318	318	385	388	363	431	135,5
Коробки, ящики та сумки з гофрованих паперу та картону, млн м ²	657	742	857	856	783	977	148,7
Шпалери та аналогічні покриття з паперу, млн умов. кусків	165	160	170	178	163	180	109,1
Зошити, млн шт.	490	687	841	663	344	423	86,3

Джерело: [Дані Державного агентства лісового господарства].

ни Закону не важко помітити, що в ньому йдеться про "неефективне використання бюджетних коштів", що має лише тимчасовий недолік, і не згадується про стан та використання головного природного ресурсу і основи екологічного каркасу — землі для розвитку діяльності лісового сектора економіки країни. Крім того, наголошується на необхідності покладення на центральні та місцеві органи виконавчої влади "охорони та відтворення лісів", що суперечить суті й змісту здійснюваної економічної реформи [6, с. 46].

Зосередимо також увагу на Державній цільовій програмі "Ліси України" на 2010—2015 роки. Серед основних завдань цієї цільової програми на першому місці є "підвищення лісистості", а також "наращування ресурсного та екологічного потенціалу лісів, забезпечення ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку". Зовсім по-іншому визначалося в програмному завданні "ведення лісового господарства на засадах ринкової економіки". Адже раціональне використання лісових ресурсів, зрозуміло, потребує їх уточнення і конкретизації, бо мова має йти про головну продукцію лісового господарства — деревину, що підлягає вилученню з лісонасаджень за відповідними лісівничими і природоохоронними нормами і правилами.

Таке становище склалось впродовж довготривалого становлення лісівництва і лісокористування в Україні. Воно має широке розповсюдження і в європейських країнах, і у Світі. Адже в умовах, коли в багатьох країнах значні площі лісових земель надані у приватну власність, уособлена

(ідентифікована) відповідальність за відтворення, охорону і раціональне використання лісів і мисливської фауни покладається на їх власників. Тому існує ринок лісосічного фонду (продаж деревини у стані росту) з надходженням доходу на користь власника, а також ринок лісових матеріалів — з надходженням доходу лісозаготівельникам.

Серед екологічних аспектів реалізації нової лісової політики слід виділити [6, с. 133]:

- екологічно орієнтовану практику господарства: прагнення до зменшення обсягів суцільних рубок, впровадження природозахисних технологій робіт, стимулювання природного поновлення, перехід до ландшафтного (водозбірного) принципу лісокористування, заміна хімічних методів лісозахисту на біологічні;

- розвиток системи екологічного моніторингу та сертифікації лісів: гармонізація системи лісогосподарських нормативів з міжнародними стандартами, розроблення національної схеми лісової сертифікації та її реалізація;

- збільшення обсягів захисного лісорозведення для формування стійких лісоаграрних ландшафтів: організація на державному рівні планової і юридичної основи захисту ґрунтів від водної та вітрової ерозії, охорони земельних ресурсів;

- збереження біорізноманіття на всіх рівнях (від генетичного до ландшафтного), розвиток системи малих охоронних територій — заказників, урочищ та лісових генетичних резерватів. Підходи до використання репродуктивного матеріалу для лісовідновлення і лісорозведення необхідно розділити: для відтворення насаджень потрібно

використовувати переважно репродуктивний матеріал з максимально можливим рівнем генетичного різноманіття; для створення на обмежених площах високоінтенсивних штучних насаджень, на які у перспективі буде перенесено з природних лісів основне навантаження потреб людини у деревній продукції, необхідно використовувати генетично спеціалізований репродуктивний матеріал з полішеними генетичними властивостями. Збереження біотичного різноманіття передбачено досягти як виділенням категорій лісів природоохоронного призначення, так і запровадження системи збереження біорізноманіття в експлуатаційних лісах та забезпеченням сертифікації лісів;

— діяльність у рамках підписаних міжнародних екологічних угод України. Організація і здійснення досліджень щодо коригування систем лісового господарства з переорієнтацією його з ресурсного на біосферний напрям, оптимального пристосування до змін клімату.

Велика увага повинна приділятися поліпшенню соціально-економічного клімату за допомогою зміни податкової й тарифно-митної політики, зміни лісового законодавства. Важливим завданням також є досягнення високої інвестиційної й інноваційної активності з боку потенційних інвесторів як внутрішніх, так і зовнішніх, поліпшення кадрового складу в лісовій промисловості.

Узгодження лісової політики зі стратегіями інших природокористувачів та з природоохоронною політикою держави має здійснюватись під егідою Кабінету Міністрів України. Проте, як свідчить практика, погодження інтересів у ресурсній сфері останніми роками загострюється через тривалий конфлікт між політико-фінансовими угрупованнями за переділ природних ресурсів. Тому, вірогідно, затвердження головного нормативу лісової галузі досі затримується [2, с. 114].

Доводиться констатувати, що в Україні внаслідок численних реорганізацій у системі державного регулювання економікою країни не визначено повноважного центрального органу виконавчої влади, який мав би здійснювати відповідні регулюючі функції. Шляхи до цього відомі — інтенсифікація і прозорість лісогосподарського виробництва, спрямування його переважно на забезпечення лісовими матеріалами власних товаровиробників. Те саме стосується формування і постійного удосконалення економічних механізмів і державного контролю за використанням лісових земель і вирощуванням лісу.

Таким чином, викладене свідчить про необхідність наукового осмислення вказаних проблем та створення, можливо, в межах Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, органа державного регулювання в сфері діяльності лісового сектора економіки. Зрозуміло такого, на який би покладалась чітко визначена відповідальність перед органами влади і громадськістю за економічно ефективно використання природних ресурсів

та забезпечення як організаційного формування лісового сектора економіки на засадах ринкової економіки і сталого розвитку, так і за дотримання лісових екосистем у стані динамічної збалансованості.

ВИСНОВКИ

Отже, для створення умов сталого розвитку лісового сектора економіки України можна визначити такі пріоритетні напрями: розробка та затвердження узгодженої з сучасними міжнародними вимогами лісової політики, яка має включати: принципи, критерії та індикатори сталого розвитку лісового господарства та лісового сектора економіки в цілому; забезпечення гармонізації стратегічних напрямів розвитку лісового сектора економіки із "Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі України на 2000—2015 роки" та іншими нормами щодо впровадження у життя принципів сталого розвитку; завершення розробки відповідної нормативно-правової бази для забезпечення реформування системи управління лісовим господарством з урахуванням принципів сталого розвитку; впровадження організаційно-економічних та фінансових механізмів сприяння сталому управлінню лісовим сектором економіки; збільшення обсягів державної підтримки суб'єктів господарювання в лісовому секторі економіки.

Література:

1. Антоненко І.Я. Еколого-економічні пріоритети модернізації лісоресурсного комплексу України: макроекономічні важелі / І.Я. Антоненко. — К.: КУТЕП-Інформ, 2008. — 359 с.
 2. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика): [монографія] / Т.П. Галушкіна. — Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2000. — 280 с.
 3. Кільчицький Ю.М. Оцінка перспектив розвитку ринку лісопромислового комплексу / Ю.М. Кільчицький // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. Вип. 260. Т. V. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. — С. 1638—1644.
 4. Програма розвитку лісогосподарського і лісопромислового комплексів України на період до 2015 року // Мінекономіки України, НДЕІ; Академія Наук України, Рада по вивченню продуктивних сил. — К., 1993. — 82 с. (Реєстраційний номер 08.02 — КМ/01-91 від 26.09.94).
 5. Соловій І.П. Політика сталого розвитку лісового сектора економіки: парадигма та інструменти: [монографія] / І.П. Соловій. — Львів: ТОВ "Ліга-Прес", 2010. — 368 с.
 6. Фурдичко О.І. Лісова галузь України у контексті збалансованого розвитку: теоретико-методологічні, нормативно-правові та організаційні аспекти / О.І. Фурдичко, В.В. Лавров. — К.: Основа, 2009. — 424 с.
- Стаття надійшла до редакції 19.04.2012 р.*